

Τεχνητή νοημοσύνη, αλγόριθμοι και δίκαιο: Πού βαδίζουμε;

Επιμέλεια: Καραγιάννη Νίκη, Κουρτζίδη Ευαγγελία, Παρέσογλου Αναστασία, Ψαρά Κατερίνα-Χριστίνα, Ελευθερίου Μαρία, προπτυχιακές φοιτήτριες της Νομικής Σχολής του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Συζήτηση με την Λίλιαν Μήτρου, τον Βασίλη Καρκατζούνη, τον Σπύρο Τάσση και τον Απόστολο Βόρρα, συγγραφείς του βιβλίου «Μπορεί ο Αλγόριθμος;»

❖ *Ο χώρος της δικαιοσύνης στις περισσότερες εκφάνσεις του είναι εν γένει ανθρωποκεντρικός και επομένως ως ένα βαθμό απρόβλεπτος, δίχως να μπορεί να προσεγγιστεί με απόλυτα μαθηματικά δεδομένα και παγιωμένες νομικές αντιλήψεις. Θεωρείτε ότι σε ένα τέτοιο πλαίσιο θα ευδοκιμήσουν οι εφαρμογές της τεχνητής νοημοσύνης και αν ναι γιατί;*

Στην Τεχνητή Νοημοσύνη (στο εξής «ΤΝ»), ή ορθότερα στην επικρατούσα εκδοχή της τη μηχανική μάθηση, ο άνθρωπος ζητά από το σύστημα να αναπτύξει τη βέλτιστη λύση, εφαρμόζοντας κανόνες. Στο πεδίο της Δικαιοσύνης, οι κανόνες τους οποίους θα καλούνταν να εφαρμόσει η ΤΝ θεσπίζονται μέσω ορισμένων νομοθετικών διαδικασιών, εφαρμόζονται από συγκεκριμένα όργανα και αντλούν τη δημοκρατική νομιμοποίησή τους, τελικά, από τους ίδιους τους πολίτες. Η ανάθεση ενός τμήματος της διαδικασίας αυτής, όπως η ερμηνεία ενός κανόνα δικαίου μέσω της έκδοσης μιας δικαστικής απόφασης, σε ένα σύστημα ΤΝ θα προϋπέθετε, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, ότι έχει προσδιοριστεί ένα σαφές πλαίσιο ως προς τα αναμενόμενα αποτελέσματα μιας τέτοιας διεργασίας, όπως η υ-

παγωγή των πραγματικών περιστατικών σε έναν κανόνα δικαίου που πρέπει να ερμηνευτεί και να εφαρμοστεί.

Είναι όμως εφικτό να υπάρξει εκ των προτέρων τέτοια μοντελοποίηση εννοιών και συμπεριφορών, οι οποίες επιδέχονται πολλές ερμηνείες στο πλαίσιο δικαστικών κρίσεων; Εφόσον αντιλαμβανόμαστε την ΤΝ ως διαδικασία βελτιστοποίησης (optimization) και δεχτούμε ότι στόχος της χρήσης συστημάτων ΤΝ είναι η βελτίωση της λειτουργίας του συστήματος δικαιοσύνης, θα μπορούσε κάτι τέτοιο να είναι ποσοτικά ή ποιοτικά μετρήσιμο; Και, αν η απάντηση είναι καταφατική, πώς τίθενται τα κριτήρια και από ποιον; Είναι πράγματι άξιο προβληματισμού κατά πόσον η αμιγώς στατιστική ανάλυση κοινωνικών και νομικών φαινομένων, η εκτενής αυτοματοποίηση και η βελτιστοποίηση διαδικασιών με τη βοήθεια συστημάτων ΤΝ θα οδηγούσαν τελικά στην καθιέρωση μιας απολυταρχικής προσέγγισης «ηθικής στατιστικής», η οποία καθιστά το σύστημα απονομής δικαιοσύνης λιγότερο ανθρώπινο και ενδεχομένως λιγότερο κατάλληλο να εξυπηρετεί τις ανάγκες της κοινωνίας. Παραφράζοντας τον κλασικό ορισμό της ΤΝ, επιδιώκουμε τελικά τη δημιουργία ενός συστήματος απονομής δικαιοσύνης που θα λειτουργεί ως άνθρωπος ή ορθολογικά;

Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει, για παράδειγμα, ότι η έκδοση μεγαλύτερου αριθμού αποφάσεων σε μικρότερο χρονικό διάστημα είναι μεν μείζονος σημασίας στόχος και επίτευγμα αλλά δεν συνεπάγεται σε κάθε περίπτωση ότι το σύστημα λειτουργεί καλύτερα. Πόσο αποδεκτό είναι το λάθος; Και

«Στο πεδίο της Δικαιοσύνης, οι κανόνες τους οποίους θα καλούνταν να εφαρμόσει η ΤΝ θεσπίζονται μέσω ορισμένων νομοθετικών διαδικασιών, εφαρμόζονται από συγκεκριμένα όργανα και αντλούν τη δημοκρατική νομιμοποίησή τους, τελικά, από τους ίδιους τους πολίτες»

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

πώς αντιμετωπίζεται; Μα και οι δικαστές κλονίζονται λάθος ερμηνεία και παράγουν λανθασμένες κρίσεις και για αυτό άλλωστε προβλέπονται περισσότεροι βαθμοί δικαιοδοσίας.

Ως προς τα ζητήματα που εγείρονται σχετικά με τη χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης γενικώς, διαπιστώνεται ότι τα περισσότερα από αυτά έχουν τις ρίζες τους σε δικαιοπολιτικούς και φιλοσοφικούς προβληματισμούς που είναι ανεξάρτητοι και προγενέστεροι της ΤΝ. Οι προβληματισμοί μάλιστα γίνονται ολοένα και πιο έντονοι, όσο τα σενάρια χρήσης της ΤΝ εστιάζουν σε τομείς με έντονα ανθρωποκεντρικά χαρακτηριστικά, όπου οι διαδικασίες και τα αποτελέσματα είναι δύσκολο να αποτυπωθούν στατιστικά και να αξιολογηθούν υπό το πρίσμα της ψυχρής «αλήθειας των αριθμών», όπως η δικαιοσύνη.

Είναι γεγονός ότι η ποιότητα, η ταχύτητα, η αποτελεσματικότητα και η ανεξαρτησία του συστήματος δικαιοσύνης, η αποφυγή διακρίσεων, η αμεροληψία των δικαστών και η δυνατότητα κατανόησης του σκεπτικού των αποφάσεων αποτελούν διαχρονικά σημεία προβληματισμού. ανεξαρτήτως της χρήσης τεχνολογίας, και ακριβώς εκεί η ΤΝ εμφανίζεται ως παράγοντας που μπορεί να παρέχει ορισμένες λύσεις – οι κίνδυνοι όμως παραμένουν ορατοί και απαιτούν κατάλληλη διαχείριση.

❖ Γίνεται δεκτό πως ο τρόπος σχεδιασμού των τεχνολογιών τεχνητής νοημοσύνης επιτρέπει μεταξύ άλλων την αναγνώριση προσώπων, τον εντοπισμό χρηστών και την συγκέντρωση εξατομικευμένων πληροφοριών για κάθε χρήστη, στοιχεία που έχουν σοβαρό αντίκτυπο στο δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής και της προστασίας των δεδομένων. Εύλογα, λοιπόν, δεν συνάγεται πως η τεχνητή νοημοσύνη αποτελεί απειλή για τη δημοκρατία και τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα;

Καταρχήν μια εισαγωγική σημείωση. Οι νέες τεχνολογίες, όπως τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης, διανοίγουν νέες δυνατότητες για τους ανθρώπους, την κοινωνία, την οικονομία, τη διακυβέρνηση. Δεν είναι όμως παράδοξο που η συζήτηση για τους αλγόριθμους γεννά εκτός από προσδοκίες και φόβους για τα δικαιώματα και την ίδια την δημοκρατία.

Η Τεχνολογία είναι διαχρονικά μια πηγή αλλαγών αλλά και αβεβαιοτήτων και κινδύνων. Τα συστήματα ΤΝ σχεδιάζονται για να προσφέρουν τις βέλτιστες λύσεις σύμφωνα με τις παραμέτρους που ορίζονται από αυτούς που τα αναπτύσσουν και τους σκοπούς που αυτοί επιδιώκουν. Τα συστήματα απαιτούν τεράστιους όγκους δεδομένων τόσο για την «εκπαίδευσή» τους όσο και για την παραγωγή των αποτελεσμάτων τους. Η ΤΝ (σε συνδυασμό με την αναλυτική μεγάλων δεδομένων) συσσωρεύει, επεξεργάζεται και παράγει (νέα) πληροφορία με τρόπο και σε όγκο που οι άνθρωποι δεν μπορούν – ούτε να φανταστούν.

Οι άνθρωποι εμπλέκονται σε κάθε στάδιο της ανάπτυξης και της εφαρμογής τεχνολογιών. Ταυτόχρονα αυτά τα συστήματα χαρακτηρίζονται από ευφυή συμπεριφορά αλλά και από έναν βαθμό αυτονομίας στη λειτουργία και την εκμάθηση. Τόσο οι υποκείμενοι μηχανισμοί όσο και η δυναμική και συνεχής αλληλεπίδραση με το περιβάλλον μέσα στο οποίο λειτουργούν, είναι σύνθετα στην λειτουργική λογική τους, παράγοντας αποτελέσματα, τα οποία είναι δύσκολο να προβλεφθούν, ιδίως όταν χρησιμοποιούνται αλγόριθμοι μηχανικής μάθησης με περαιτέρω συνέπειες, σημαντικές για τις ελευθερίες : την αδιαφάνεια για τις διεργασίες και την έλλειψη προβλεψιμότητας ως προς τα αποτελέσματα .

Ο αδιαφανής, σύνθετος, συχνά μεροληπτικός και ταχύτατα μεταβαλλόμενος χαρακτήρας των συστημάτων και εφαρμογών ΤΝ δεν είναι ευχερώς συμβιβάσιμος με την απαίτηση για ασφάλεια δικαίου, διαφάνεια, εξηγησιμότητα, προστασία της ιδιωτικής ζωής, ίση και δίκαιη μεταχείριση. Η ταχύτητα και η κλίμακα εξέλιξης των τεχνολογιών αυτών εγείρουν νέες απειλές, κινδύνους και προκλήσεις τις οποίες οι κοινωνίες δεν είναι πάντα έτοιμες να αντιμετωπίσουν. Πολλές από τις σωρευτικές και συλλογικές επιπτώσεις αυτών των συστημάτων θα μπορούσαν να υπονομεύσουν με μοιραίο τρόπο τις κοινωνικές και τεχνικές συνθήκες και προϋποθέσεις που είναι αναγκαίες για την άσκηση δικαιωμάτων και ελευθεριών και εν τέλει και τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Τί σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι η Πολιτεία πρέπει να αναλάβει τον ρόλο που της αναλογεί . Εγκαίρως και με τρόπο που δεν θα ανακόπτεi την καινοτομία αλλά θα προστατεύει

«Η ταχύτητα και η κλίμακα εξέλιξης των τεχνολογιών αυτών εγείρουν νέες απειλές, κινδύνους και προκλήσεις τις οποίες οι κοινωνίες δεν είναι πάντα έτοιμες να αντιμετωπίσουν.»

Τεχνητή νοημοσύνη, αλγόριθμοι και δίκαιο

τα βασικά συνταγματικά, δημοκρατικά αγαθά. Ο νομοθέτης δεν παράγει τεχνολογία. Παραμένει όμως υπεύθυνος για την ένταξη των νέων τεχνολογιών στην κοινωνία και για τη διαχείριση της σύνθετης ένταξης μεταξύ των οικονομικών και κοινωνικών πλεονεκτημάτων και των κινδύνων που συνδέονται με αυτές.

Ακριβώς στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται η αντιμετώπιση εφαρμογών όπως τα συστήματα αναγνώρισης προσώπου ή η κοινωνική βαθμολόγηση. Τα συστήματα αναγνώρισης προσώπου μπορεί να απολήξουν σε ένα καθολικό Πανοπτικό που δεν θα περιορίζει και προσβάλλει μόνο την ιδιωτικότητα αλλά και την ελευθερία της κίνησης, το δικαίωμα του συνέρχεσθαι, την εκδήλωση της προσωπικότητας στον δημόσιο χώρο. Η κοινωνική βαθμολόγηση/βαθμολόγηση, δηλ. ένα σύστημα που αξιολογεί ή ταξινομεί την αξιοπιστία των προσώπων με βάση την κοινωνική τους συμπεριφορά σε πολλαπλά πλαίσια ή με βάση τα γνωστά ή προβλεπόμενα προσωπικά χαρακτηριστικά τους ή χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους, παραβιάζει το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια και στη μη διακριτική μεταχείριση, καθώς και τις αξίες της ισότητας και της δικαιοσύνης.

Τα αρμόδια όργανα της ΕΕ, το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, που βρίσκονται στη φάση υιοθέτησης της Πράξης για την Τεχνητή Νοημοσύνη, θεωρούν ως μη αποδεκτή τη χρήση συστημάτων κοινωνικής βαθμολογίας τόσο από τις δημόσιες αρχές όσο και από ιδιώτες, εφόσον μπορεί να οδηγήσουν σε επιζήμια ή δυσμενή μεταχείριση ατόμων ή ομάδων, ενώ αντίστοιχη είναι η θέση τους για τη χρήση συστημάτων αναγνώρισης προσώπου ακριβέστερα για τη χρήση συστημάτων εξ αποστάσεως βιομετρικής ταυτοποίησης σε πραγματικό χρόνο. Στην τελευταία αυτή περίπτωση διατυπώνονται ωστόσο κάποιες εξαιρέσεις, εφόσον όμως υπάρχει ειδική νομοθετική ρύθμιση και προβλέπονται ισχυρές θεσμικές εγγυήσεις.

Ειδικά σε αυτά τα πεδία είναι καθοριστική η ρυθμιστική και κυρωτική παρέμβαση των ανεξαρτήτων αρχών, όπως οι αρχές προστασίας προσωπικών δεδομένων. Εκτός από τις αρχές της Γαλλίας και της Ιταλίας, και η Ελληνική Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα επέβαλε υψηλότερο

πρόστιμο (20 εκ ευρώ) στην εταιρία Clearview που συλλέγει δημόσια διαθέσιμες εικόνες που περιέχουν ανθρώπινα πρόσωπα από κοινωνικά δίκτυα (ιδίως Facebook και Twitter), ιστολόγια και γενικά ιστοσελίδες καθώς επίσης και πληροφορίες που εξάγει από αυτές τις φωτογραφίες, συμπεριλαμβανομένων μεταδεδωμένων γεωγραφικής τοποθεσίας που μπορεί να περιέχει η φωτογραφία και πληροφοριών που προέρχονται από την εμφάνιση του προσώπου των ατόμων στις φωτογραφίες, οι οποίες καταχωρίζονται και καταλογοποιούνται στη βάση δεδομένων για μελλοντικές χρήσεις αναγνώρισης προσώπων. Απαιτείται βέβαια μια διαρκής εγρήγορση, καθώς νέες εφαρμογές που διαδίδονται ταχύτατα και διεισδύουν καταλυτικά σε κάθε πτυχή της ζωής, όπως η παραγωγική Τεχνητή Νοημοσύνη και τα γλωσσικά μοντέλα (ChatGPT κλπ.) ενέχουν σοβαρούς κινδύνους για τα δικαιώματα και τη δημοκρατία. Κι αυτό γιατί δεν παράγουν μόνο μαζικές αναρτήσεις αλλά μπορούν να διεξάγουν συζήτηση, σχεδιασμένη να οδηγεί τους ανθρώπους-συνομιλητές σε συγκεκριμένη κατεύθυνση. Υπό αυτό το πρίσμα η χρήση τους μπορεί να εκτοξεύσει το δυναμικό της παραπληροφόρησης και να αυξήσει τις δυνατότητες χειραγώγησης εκλογών αλλά και την διαταραχή δημοκρατικών διαδικασιών, να προκαλέσει δυσπιστία, προκαταλήψεις, αναταραχή.

❖ Εξ αφορμής της διαμάχης που επικράτησε για το κατά πόσο η Ιρλανδική αρχή διεκπεραιώνει με ενάργεια το έργο της αναφορικά με την εταιρία Facebook θεωρείτε ότι στην Ελλάδα η σύσταση της ανεξάρτητης αρχής προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εκπληρώνει με επάρκεια το σκοπό της ή υπάρχουν ενδεχόμενες μεταρρυθμίσεις ώστε να βελτιωθεί;

Προκαταρκτικά θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η ελληνική έννομη τάξη απέδιδε εξαρχής, πολύ πριν την υιοθέτηση του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων, μία ιδιαίτερη θέση στην ανεξάρτητη αρχή, η οποία από τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001 είχε συνταγματική κατοχύρωση ενώ ήδη ο νόμος 2472/97 την εξόπλιζε με αποφασιστι-

«Ο νομοθέτης δεν παράγει τεχνολογία. Παραμένει όμως υπεύθυνος για την ένταξη των νέων τεχνολογιών στην κοινωνία και για τη διαχείριση της σύνθετης ένταξης μεταξύ των οικονομικών και κοινωνικών πλεονεκτημάτων και των κινδύνων που συνδέονται με αυτές.»

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

κίες και κυρωτικές αρμοδιότητες. Η ανεξαρτησία μιας αρχής βέβαια είναι στενά συνυφασμένη με την αποτελεσματικότητα: και οι δύο είναι προϋποθέσεις πραγμάτωσης του σκοπού της ύπαρξης αυτών των αρχών. Η ανεξαρτησία είναι ταυτόχρονα προϋπόθεση της αποτελεσματικότητας αλλά και η αποτελεσματικότητα, με τη σειρά της, εδραιώνει την ανεξαρτησία.

Τα δύο αυτά μεγέθη δεν κρίνονται με γνώμονα μόνο τον νόμο. Ίσως καν όχι μόνο το βαθμό συμμόρφωσης προς τις επιταγές του. Κρίνονται και δοκιμάζονται ταυτόχρονα από το πως αντιλαμβάνεται και πραγματώνει μια τέτοια αρχή την αποστολή της και τον τρόπο πρόσληψης, αντιμετώπισης και αποδοχής των Αρχών και του έργου τους τόσο από όσους καλούνται να συμμορφωθούν με τον νόμο, τους πολίτες όσο και από το πολιτικό σύστημα. Ως προς τούτο ο δρόμος που πρέπει να διανυθεί είναι ακόμη μακρύς, συχνά δύσβατος και όχι πάντα χαραγμένος.

Σ' έναν κόσμο που αλλάζει καθημερινά και μετατρέπεται σε ψηφιακό, η έννοια και η προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου αποκτά νέα διάσταση και ο ρόλος των εποπτικών αρχών αναβαθμίζεται και επιβάλλεται να αναβαθμίζεται σε όλα τα επίπεδα. Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα περισσότερες αρμοδιότητες και εξουσίες, καθώς το πλήθος των αρμοδιοτήτων μπορεί να παραλύσει μια αρχή αν δεν συνοδεύεται από την ενίσχυσή της με πόρους που της επιτρέπουν να ανταποκριθεί στο έργο που της έχει ανατεθεί.

Η ελληνική αρχή, όπως και η ελληνική αγορά διαφέρουν, όμως, σε πολλά χαρακτηριστικά με την ιρλανδική. Η Ιρλανδία έχει κεντρικό ρόλο στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων εκατοντάδων εκατομμυρίων ανθρώπων σε ολόκληρη την Ευρώπη, διότι η ιρλανδική DPC είναι η "επικεφαλής εποπτική αρχή" που είναι υπεύθυνη για την εποπτεία της συμμόρφωσης εταιρειών, όπως η Google, η META (Facebook), η Apple και η Microsoft με τον ΓΚΠΔ σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Κανένας φορέας επιβολής του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων σε οποιοδήποτε άλλο κράτος μέλος της ΕΕ δεν μπορεί να παρέμβει σε σχέση με τις εταιρείες αυτές (και τις υπηρεσίες τους) όταν εμπλέκεται η DPC. Βέβαια λόγω της φύσης ορισμένων υποθέσεων εμπλέκεται μέσω

των διαδικασιών του μηχανισμού συνεκτικότητας και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Προστασίας Δεδομένων.

Η ΑΠΔΠΧ, αποτελεί μία «μικρή» σχετικά αρχή η οποία με συνέπεια προσπαθεί να οριοθετήσει τα σημαντικά γενικά θέματα της αρμοδιότητας και αφετέρου να ανταποκριθεί στα αιτήματα όλων ημών, ως υποκείμενα, για τον έλεγχο επεξεργασιών που δεν φαίνονται συμμορφωμένες. Όπως προκύπτει και από τις ετήσιες εκθέσεις της, η συμβολή της στην επίβλεψη των μέτρων που επιβλήθηκαν, μέτρα συνεπαγόμενα επεξεργασία προσωπικών δεδομένων και περιορισμούς στα ατομικά δικαιώματα, ήταν σημαντική, παρά τα διαχρονικά προβλήματα υποστελέχωσης και έλλειψης επαριών πόρων.

Μεταξύ των πολλών δραστηριοτήτων της, η Αρχή έχει εξετάσει σημαντικά ζητήματα και εξέδωσε πλήθος αποφάσεων, γνωμοδοτήσεων και κατευθυντηρίων γραμμών για πεδία γενικού ενδιαφέροντος, όπως η βιντεοεπιτήρηση, η προστασία δεδομένων των εργαζομένων, η πολιτική επικοινωνία. Σε υποθέσεις, στις οποίες διακυβεύονταν τα δικαιώματα των πολιτών, όπως η υπόθεση των ταυτοτήτων, η παραβίαση ιδιωτικής ζωής από τα ΜΜΕ, η χρήση συστημάτων βιντεοεπιτήρησης η ελληνική Αρχή, με τις κατά καιρούς συνθέσεις της, έχει επιδείξει το απαιτούμενο θεσμικό θάρρος.

Κατά την περίοδο της πανδημίας η Αρχή χρειάστηκε να λειτουργήσει με ταχύτητα αλλά και να επιχειρήσει τη βέλτιστη ισορροπία μεταξύ της διαφύλαξης της δημόσιας υγείας και της προστασίας των δικαιωμάτων των προσώπων. Έτσι συνέπραξε γνωμοδοτικά σε πολλά νομοθετικά μέτρα αλλά και γνωμοδότησε ή και έκρινε για πολλά ζητήματα όπως για τη σύγχρονη εξ αποστάσεως τηλεεκπαίδευση στις σχολικές μονάδες της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, το ζήτημα της τηλεργασίας τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα, τη χρήση ειδικής ηλεκτρονικής εφαρμογής σε κινητές συσκευές, μέσω της οποίας πραγματοποιείται ο έλεγχος της γνησιότητας, της ακεραιότητας και της ισχύος του Ψηφιακού Πιστοποιητικού COVID-19 της ΕΕ, καθώς και της δήλωσης αποτελεσμάτων των αυτοδιαγνωστικών ελέγχων.

«Σ' έναν κόσμο που αλλάζει καθημερινά και μετατρέπεται σε ψηφιακό, η έννοια και η προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου αποκτά νέα διάσταση και ο ρόλος των εποπτικών αρχών αναβαθμίζεται και επιβάλλεται να αναβαθμίζεται σε όλα τα επίπεδα.»

Τεχνητή νοημοσύνη, αλγόριθμοι και δίκαιο

Η προσέγγισή της είναι συχνά συνεργατική χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν επιβάλλει τις προβλεπόμενες κυρώσεις, αν και θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς ότι τα πρόστιμα που επιβάλλει μετά την θέση σε εφαρμογή του GDPR δεν είναι ιδιαίτερα υψηλά, ενδεχομένως λαμβάνοντας υπόψη τα μεγέθη της ελληνικής αγοράς και το γεγονός της αρχικής φάσης εφαρμογής του Κανονισμού. Χωρίς να αμφισβητούνται οι αντικειμενικές δυσκολίες της ΑΠΔΠΧ, με κυριότερη την υποστολέχωση της και την δυσαρέσκεια των υπαλλήλων και ελεγκτών της για τις συνθήκες εργασίας τους (μεγάλος φόρτος εργασίας χωρίς αντίστοιχες απολαβές), που αναπόφευκτα έχουν επιπτώσεις και στο έργο της, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η ελληνική αρχή έχει προσπαθήσει να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων και να ανταποκριθεί στον πολυσχιδή και δύσκολο ρόλο της, καθώς καλείται να ελέγξει το σύνολο όσων επεξεργάζονται προσωπικά δεδομένα, δηλ. εν τέλει τους πάντες και τα πάντα.

Για τον λόγο αυτό και προκειμένου να αντιμετωπισθεί η de facto αδυναμία των εποπτικών αρχών να ελέγχουν τις παραβάσεις της νομοθεσίας σε όλον τον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, ο ΓΚΠΔ εισήγαγε θεσμούς αυτοσυμμόρφωσης, όπως την εκτίμηση των επιπτώσεων της επεξεργασίας ή τον θεσμό του «υπευθύνου προστασίας δεδομένων» ως έναν μηχανισμό αυτοσυμμόρφωσης που ενεργεί παράλληλα και συνεπικουρεί έμμεσα τις εποπτικές αρχές. Ωστόσο, όπως έχει διαφανεί μέχρι σήμερα, με την πάροδο 5 ετών από την ημερομηνία εφαρμογής του ΓΚΠΔ ο βαθμός συμμόρφωσης των οργανισμών με τη νομοθεσία για τα προσωπικά δεδομένα παραμένει πολύ χαμηλός, οι δε παραβιάσεις της ιδιωτικής ζωής σε συνδυασμό με τους κινδύνους που απορρέουν από την ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη αυξάνονται διαρκώς.

❖ **Η ελληνική τηλεόραση κατακλύζει την κοινή γνώμη με πολυάριθμα θέματα ποινικού ενδιαφέροντος της τρέχουσας επικαιρότητας γεγονός που επισύρει συνεχή παραβίαση του Κώδικα Δεοντολογίας Ειδησεογραφικών Εκπομπών καθώς και προσβολή του ιδιωτικού βίου ορισμένων ατόμων. Πως πιστεύετε μπο-**

ρεί το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης να συντελέσει στην εξάλειψη τέτοιου είδους φαινομένων;

Πραγματικά η τηλεόραση συχνά προβάλλει θέματα και υποθέσεις με ποινικό χαρακτήρα, υποθέσεις που καθεαυτές αλλά και με τον τρόπο που προβάλλονται διεγείρουν το ενδιαφέρον, ενίοτε ιδιαίτερα νοσηρό, της κοινής γνώμης. Το ΕΣΡ έχει αντιμετωπίσει πολλές τέτοιες περιπτώσεις, είτε ύστερα από καταγγελία είτε αυτεπάγγελτα. Τα ζητήματα που τίθενται αφορούν είτε την προσβολή δικαιωμάτων των θυμάτων ή προσώπων που σχετίζονται με αυτά είτε με τους φερόμενους ως θύτες όπου διαπιστώνουμε συχνά παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας είτε με την υπέρμετρη, υπερβολική και αναίτια επαναλαμβανόμενη, παρουσίαση ενός γεγονότος με ποινικές και «κοινωνικές» διαστάσεις. Δεν είναι πάντα εύκολο να γίνει η διάκριση μεταξύ του δικαιώματος της ενημέρωσης και της παραβίασης των κανόνων της δημοσιογραφικής δεοντολογίας. Το ΕΣΡ έχει επανειλημμένα επιβάλει κυρώσεις για προβολή και προσβολή θύματος με έμφαση ιδίως στους ανηλίκους, την προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας αλλά και την παρουσίαση στοιχείων δικογραφίας, παραβιάζοντας συγχρόνως το απόρρητο της προδικασίας αλλά και τα δικαιώματα κατηγορουμένων και θυμάτων.

Το πρόβλημα καθίσταται σοβαρότερο όταν τίθεται το ζήτημα της προσβολής του ιδιωτικού βίου και των προσωπικών δεδομένων. Οι μορφές προσβολής της ιδιωτικότητας σε σχέση με τη δημοσιοποίηση δεδομένων ποικίλουν και συνήθως λαμβάνουν τη μορφή της αποκάλυψης δεδομένων χωρίς τη συναίνεση του προσώπου, της δημοσιοποίησης στο πλαίσιο έντυπης, τηλεοπτικής ή ηλεκτρονικής διάδοσης.

Όπως έχει αναδείξει και η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΔΔΑ), κρίσιμο κριτήριο για τη στάθμιση μεταξύ του σεβασμού της ιδιωτικότητας και του δικαιώματος στην πληροφόρηση την είναι η ύπαρξη δικαιολογημένου ενδιαφέροντος της κοινής γνώμης (public interest). Ο νόμος είναι σαφής: «Η ιδιωτική ζωή όλων, συμπεριλαμβανομένων και των δημοσίων προσώπων και των προσώπων της επικαιρότητας είναι σεβαστή και απαραβία-

«Η ιδιωτική ζωή όλων, συμπεριλαμβανομένων και των δημοσίων προσώπων και των προσώπων της επικαιρότητας, είναι σεβαστή και απαραβίαστη. Δεν επιτρέπεται να καταγράφονται, να απεικονίζονται και να δημοσιοποιούνται ιδιωτικές στιγμές ή συνομιλίες πολιτών χωρίς την άδειά τους»

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

στη. Δεν επιτρέπεται να καταγράφονται, να απεικονίζονται και να δημοσιοποιούνται ιδιωτικές στιγμές ή συνομιλίες πολιτών χωρίς την άδειά τους». Το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει αποφανθεί επ' αυτού ότι «η προστασία της προσωπικότητας και της ιδιωτικής ζωής υποχωρεί σε σχέση με την ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης του κοινού μόνον στην περίπτωση που υφίσταται δικαιολογημένο δημόσιο συμφέρον, το οποίο επιβάλλει τη δημοσιοποίηση των σχετικών πληροφοριών, εν όψει και της ρητώς προβλεπόμενης στη διάταξη του άρθρου δευτέρου του π.δ/τος 77/2003 αρχής της σταθμίσεως, η οποία επιβάλλει την έρευνα από το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης και τελικώς, από τον ακυρωτικό δικαστή περί του εάν το αντικείμενο της δημοσιογραφικής έρευνας [αφορά] θέμα δημοσίου ενδιαφέροντος, το οποίο απασχόλησε σοβαρώς το ευρύ κοινό, η δε μετάδοση των συγκεκριμένων πληροφοριών συνέβαλε σημαντικά στη σχετική δημόσια συζήτηση» (Συμβούλιο της Επικρατείας 1337/2013). Ιδίως αυτή η δεύτερη απαίτηση, δηλ. η πραγματική συμβολή στη δημόσια (σοβαρή) συζήτηση και όχι η τροφοδότηση της νοσηρής περιέργειας του κοινού αποτελεί βασικό γνώμονα των σχετικών αποφάσεων. Για τον λόγο αυτό και σε πρόσφατες υποθέσεις (υπόθεση 12χρονης, υπόθεση διάδοσης εικόνων ανήλικης που είχε εξαφανισθεί) το ΕΣΡ επέβαλε πρόστιμα ή έχει εκκινήσει διαδικασίες έρευνας για να διαπιστωθεί κατά πόσο η προβολή εικόνας ή η αναφορά στοιχείων που άπτονται του ιδιωτικού βίου ή ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων πράγματι ήταν απαραίτητες για την άσκηση του δικαιώματος στην ενημέρωση.

Τόσο η νομολογία των δικαστηρίων όσο και αυτή του ΕΣΡ διακρίνει μεταξύ «ανωνύμων πολιτών» και «δημοσίων προσώπων», καθώς τα τελευταία δικαιούνται μιν ένα πεδίο ιδιωτικότητας στην καθαρά οικογενειακή ή προσωπική τους σφαίρα, αλλά ταυτόχρονα, οφείλουν να είναι ανοιχτοί σε έναν διεξοδικό έλεγχο τόσο από τους πολίτες όσο και από τα ΜΜΕ. Εν προκειμένω αξίζει να σημειώσουμε ότι κατά την άποψη του ΕΣΡ ο ιδιωτικός βίος μπορεί να εκδηλώνεται και στον μη ιδιωτικό χώρο, αναγνωρίζοντας δικαίωμα σε ιδιωτική δραστηριότητα στον δημόσιο χώρο ακόμη

και σε δημόσια πρόσωπα. Σε μια emblemατική για τα όρια του ελέγχου απόφαση (Αλφα Δορυφορική κατά Ελλάδας – 22.02.2018) το ΕΔΔΑ κατέληξε ωστόσο ότι «σε περιπτώσεις που οι άνθρωποι εν γνώσει τους ή εκ προθέσεως εμπλέκονται σε δραστηριότητες που καταγράφονται ή μπορεί να καταγραφούν δημοσίως, η εύλογη προσδοκία του προσώπου για ιδιωτικότητα μπορεί να είναι σημαντικός, αν και όχι απαραίτητα καθοριστικός παράγοντας».

❖ Στο προσφάτως εκδοθέν σύγγραμμά σας που τιτλοφορείται «ΜΠΟΡΕΙ Ο ΑΛΓΟΡΙΘΜΟΣ... να είναι ηθικός, να είναι δίκαιος, να είναι διαφανής, να δικάζει & να διοικεί;» αναλύεται πολύπλευρα το ζήτημα της τεχνητής νοημοσύνης. Κατά την άποψή σας, το σύστημα αυτό δύναται να συμμετάσχει στην έκδοση δικαστικών αποφάσεων; Αυτή η καινοτομία κρίνετε ότι ενδεχομένως θα εγείρει κωλύματα στον τρόπο απονομής δικαιοσύνης, την διαφύλαξη των δικαιωμάτων των διαδίκων και της ασφάλεια δικαίου;

Η πιθανή χρήση ΤΝ σε κάθε επιμέρους στάδιο της λειτουργίας του συστήματος δικαιοσύνης εγείρει διαφορετικής φύσης και έντασης προβληματισμούς για τα δικαιώματα των διαδίκων. Για παράδειγμα, η χρήση ΤΝ για την αξιολόγηση αποδεικτικών στοιχείων στο πλαίσιο μιας ποινικής δίκης μπορεί να επηρεάσει πιο δραστικά το τεκμήριο αθωότητας ή την αμεροληψία του δικαστηρίου, σε σχέση με τη χρήση ΤΝ για την ταξινόμηση των υποθέσεων που εισάγονται σε ένα διοικητικό δικαστήριο και την ανάθεσή τους στα αρμόδια τμήματα. Είναι σαφές ότι, υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ και του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, θα πρέπει να εξεταστεί κατά πόσο η χρήση ΤΝ στο σύστημα απονομής δικαιοσύνης μπορεί να αποτελέσει απειλή για τη δικαιοσύνη. Με βάση όμως τις υποσχέσεις που συνοδεύουν την ΤΝ, θα πρέπει επίσης να αναρωτηθούμε εάν θα μπορούσε η χρήση ΤΝ να ενισχύσει το δικαίωμα αυτό, ή τουλάχιστον ορισμένες πτυχές του, όπως η ταχύτητα, η δημοσιότητα και η δίκαιη κρίση, τόσο σε ουσιαστικό όσο και σε διαδικαστικό επίπεδο.

Σε ό,τι αφορά το μέλλον, οι εξελίξεις στον τομέα της ΤΝ είναι ραγδαίες, συνεπώς δεν είναι εύκολο να προβλεφθούν οι κατευθύνσεις που

«Η πιθανή χρήση ΤΝ σε κάθε επιμέρους στάδιο της λειτουργίας του συστήματος δικαιοσύνης εγείρει διαφορετικής φύσης και έντασης προβληματισμούς για τα δικαιώματα των διαδίκων.»

Τεχνητή νοημοσύνη, αλγόριθμοι και δίκαιο

θα λάβει το ρυθμιστικό πλαίσιο ακόμα και στο άμεσο μέλλον – δείτε για παράδειγμα πόσο γρήγορα ολοκληρώθηκε η διαμόρφωση κανόνων για συστήματα ΤΝ γενικής χρήσης (general purpose AI) στο σχέδιο της Πράξης για την Τεχνητή Νοημοσύνη που οδεύει προς τελική έγκριση αυτές τις μέρες. Το μόνο βέβαιο είναι πως όσο ο όγκος των δεδομένων και η πολυπλοκότητά τους αυξάνεται, ξεπερνώντας πλέον χωρίς επιστροφή τα ανθρώπινα όρια επεξεργασίας τους, τόσο πιο στενά θα γίνονται τα περιθώρια συλλήβδην απόρριψης των λύσεων που βασίζονται σε ΤΝ (και) για τη δικαιοσύνη.

Είναι αναγκαία η διεξαγωγή ενός διαρκούς και ουσιαστικού διαλόγου σχετικά με τις προϋποθέσεις χρήσης ΤΝ στη δικαιοσύνη, αλλά και με τους τρόπους με τους οποίους η διεπιστημονική συνεργασία θα έχει τα βέλτιστα αποτελέσματα, τόσο στο επίπεδο λειτουργίας όσο και στην ενσωμάτωση δικαιικών αρχών ήδη από σχεδιασμό τους. Είναι εξαιρετικά σημαντικό οι νομικοί-χρήστες των συστημάτων ΤΝ να είναι επαρκώς καταρτισμένοι, όχι μόνο για να διασφαλιστεί η αποδοτική χρήση τους, αλλά και για να αντιμετωπιστούν οι κίνδυνοι που συνδέονται με αυτά. Παράλληλα, η

δημιουργία αξιόπιστων πηγών δεδομένων, ο προορατικός σχεδιασμός έργων ηλεκτρονικής δικαιοσύνης και η τήρηση μητρώων με πληροφορίες για τα συστήματα ΤΝ θα μπορούσαν να ενισχύσουν σημαντικά την εμπιστοσύνη των εμπλεκόμενων μερών και να δημιουργήσουν τις συνθήκες για τη βέλτιστη αξιοποίηση συστημάτων ΤΝ στη δικαιοσύνη.

Οι – απολύτως δικαιολογημένες – ανησυχίες να μας αποθαρρύνουν από το να εξερευνήσουμε τα υπαρκτά και πιθανά οφέλη από τη χρήση συστημάτων ΤΝ σε επιμέρους στάδια και πτυχές του συστήματος Δικαιοσύνης. Για την ακρίβεια ο στόχος θα πρέπει να είναι ακριβώς η βελτιστοποίηση των επιμέρους αυτών σταδίων, μέσω, για παράδειγμα, της ευρύτερης και εις βάθος κατανόησης του νομικού πλαισίου. Εάν η βελτίωση των επιμέρους χαρακτηριστικών ενισχύει τελικά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων (από ανθρώπους), θα ήταν σαφώς πιο δύσκολο να υποστηρίξει κανείς ότι υποβαθμίζει την ποιότητα της δικαιοσύνης ή θίγει το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη.

•••••

Συζήτηση με τον Κωνσταντίνο Κουρούπη, Επίκουρο Καθηγητή Ευρωπαϊκού Δικαίου και Δικαίου Προσωπικών Δεδομένων στο Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Frederick της Κύπρου.

❖ *Με δεδομένη την ιλιγγιώδη τεχνολογική εξέλιξη η οποία ανέδειξε τον τομέα λειτουργιών της τεχνητής νοημοσύνης διαμορφώθηκε μια νέα κατηγορία ανθρώπινων δικαιωμάτων τα λεγόμενα «ψηφιακά δικαιώματα». Μπορείτε να μας αποσαφηνίσετε την εν λόγω έννοια μέσα από την διαφορά της με τα κλασικά ανθρώπινα δικαιώματα και να δηλώσετε εάν αυτά προστατεύονται επαρκώς από εμάς τους πολίτες;*

Εκείνο που θα πρέπει να διευκρινιστεί είναι ότι τα ψηφιακά δικαιώματα δεν είναι τίποτα

άλλο παρά προέκταση ή, διαφορετικά, μια εξειδικευμένη διάσταση των ανθρώπινων δικαιωμάτων σε φυσικό περιβάλλον, έτσι όπως έχουν κατοχυρωθεί και ερμηνευτεί μέσα από σειρά νομοθετικών κειμένων διεθνούς και ευρωπαϊκής ισχύος. Συναφώς, η Οικουμενική Διακήρυξη Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το ενωσιακό δίκαιο (πρωτογενές και παράγωγο), καλύπτουν και ρυθμίζουν ευρέως το περιεχόμενο των ψηφιακών δικαιωμάτων. Πρόσφατα, στις 15 Δεκεμβρίου 2022, δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης η «Ευρωπαϊκή διακήρυξη σχετικά με τα ψηφιακά δικαιώματα και τις ψηφιακές αρχές για την ψηφιακή δεκαετία». Η διακήρυξη περιγράφει κοινές πολιτικές προθέσεις και δεσμεύσεις και υπενθυμίζει τα σημαντικότερα δικαιώματα στο πλαίσιο του ψηφιακού μετασχηματισμού. Έτσι, υπό τον όρο «ψηφιακά δικαιώματα» καλύπτονται όλα τα σχετικά με τον ψηφιακό κόσμο, όπως δικαίωμα πρόσβασης, ενημέρωσης αλλά και δράσεις και εκφάνσεις τους σε συνάρτηση πάντα

«...τα ψηφιακά δικαιώματα δεν είναι τίποτα άλλο παρά προέκταση ή, διαφορετικά, μία εξειδικευμένη διάσταση των ανθρώπινων δικαιωμάτων σε φυσικό περιβάλλον, έτσι όπως έχουν κατοχυρωθεί και ερμηνευτεί μέσα από σειρά νομοθετικών κειμένων διεθνούς και ευρωπαϊκής ισχύος.»